

UDposten

Husorgan for utenriktjenesten

nr. 4, desember 2014

Bokhyørnet

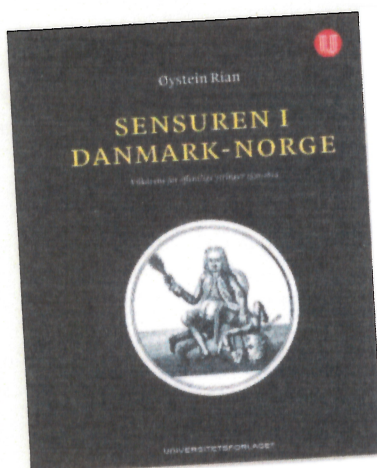
Ytringsfrihet og sensur i Danmark-Norge

Tittel: Sensuren i Danmark-Norge. Vilkaarene for offentlige ytringer 1536–1814.

Forfatter: Øystein Rian

Forlag: Universitetsforlaget 2014

Anmeldt av: Odd Gunnar Skagestad

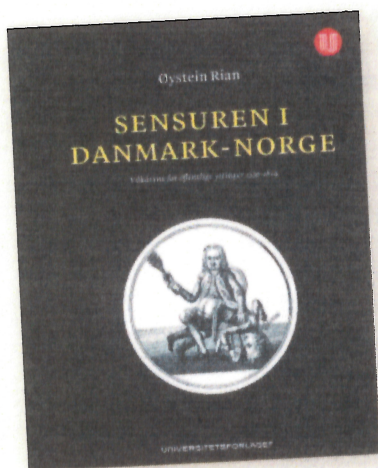
Ytringsfrihet og sensur i Danmark-Norge

Tittel: Sensuren i Danmark-Norge. Vilkårene for offentlige ytringer 1536–1814.

Forfatter: Øystein Rian

Forlag: Universitetsforlaget 2014

Anmeldt av: Odd Gunnar Skagestad

«Sannheten er krigens første offer» er et visdomsord som gjerne tilskrives den greske dramatiker Aiskylos (525–456 f.Kr.). Fra alders tid, i fred så vel som i krigstid, har maktøveres målrettede anslag mot sannheten omfattet sensur og desinformasjon – en systematisk del av deres bestrebelse for å vinne, konsolidere og beholde sine maktposisjoner. Verstingen heter Danmark-Norge, og tidsrommet var 1536–1814.

Øystein Rians bok er en svine- tung murstein på 713 sider, hvorav 50 sider kildehenvisninger og registre. Med til sammen 1949 fotnoter

frembyr den et grundig dokumentert og faglig imponerende pionérarbeid om et lite påaktet tema i vår historie. Et faghistorisk verk, javel – i første rekke skrevet for en engere krets av fagkolleger? Men historie er et tema som stadig engasjerer et bredt publikum. La det med én gang være sagt at det fascinerende stoffet som Rian her avdekker, bør treffe både en generelt historieinteressert leserkrets og dem av oss som mer spesielt er opptatt av ytringsfrihetens kår – før og nå. I tillegg skal forfatteren krediteres for en grei og leservennlig fortellerstil og språkføring (som kun stedvis forstyrres av et litt anstrengt innslag av slike former som tidligere ble benevnt «radikalt bokmål»).

Rian går mer ambisiøst til verks enn hva bokens tittel bærer bud om. Her flagger forfatteren sitt engasjement vis-à-vis et hovedtema i norsk historieskrivnings «lange linjer» – nemlig *hva dansketiden betydde for Norge*. I så måte har ulike skoler i ulike epoker formet den toneangivende oppfatning:

Våre 1800-tallshistorikere betraktet i hovedsak perioden fra Kalmarunionen i 1397 og særlig

etter selvstendighetstapet i 1537 som en nasjonal ulykke, hvor Fedrelandet ble påført undertrykkelse, ødeleggende kriger, utarming og økonomisk utbytting – inntil den nasjonale gjennfødel- sen kom med 1814 som en befriende kontrast til den forutgående «firehundreårsnatten».

Fra midten av 1900-tallet overtok revisjonistene det faglige tolkningshegemoniet, og det ble mer vanlig å se på unionstiden med Danmark som en vekst- og blomstringstid – økonomisk, sosialt og kulturelt. En epoke basert på et konsensus-preget interessefellesskap mellom styrerne og de styrte, og hvor Frederik III's statskupp i 1660–61 og Kristian Vs Norske Lov av 1685 etablerte grunnlaget for en moderne forvaltningsstat og knesettelsen av et rettsstatlig styresett med et relativt ukorrupert embetsverk.

Det er sistnevnte, idylliserende og fortsatt toneangivende historikertradisjon som Rian utfordrer i sin bok om sensuren i Danmark-Norge. Den statsdannelsen som Rian beskriver – Oldenburgernes konfesjonelle (evangelisk-lutherske) stat, først i form av den aristokratiske fyrstestat fra 1536–37, deretter enevoldsstaten fra 1660–61 – fremstår med vår tids øyne som et gjennomført brutalt og totalitært samfunn: Et samfunn hvor sensur og beslektede virkemidler ble benyttet med stor entusiasme, nidkjærhet og oppfinnsomhet for å sikre at Kongens undersåtter aldri henfalt til sedløshet, aldri forlot den smale vei og aldri lot stygge tanker forstyrre deres ubetingede hengivenhet til deres elskede monark. En hengivenhet som måtte være absolutt, gitt at Kongen hadde sin legitimitet fra Gud og følgelig nærmest var å anse som Guds stedfortreder på Jord.

For en anmelder som på nært hold fikk oppleve Sovjetunionen på 1970-tallet, er parallellene åpenbare: I begge tilfeller ser vi et totalitært system som bare kunne opprettholdes gjennom et vannrett informasjonsmonopol og et altomfat-

tende kontrollapparat med drakoniske fullmakter og inhumane straffemetoder.

Sammenligningen med Sovjetunionen er anmelderens, ikke Rians. Den er heller ikke, isolert sett, helt rettfærdig: En sak for seg er hvordan 16-1700-tallets Danmark-Norge fortøner seg sett under vår tids synsvinkel, en annen ting er hvordan dobbeltmonarkiet kommer ut av en sammenligning med andre stater i sin egen samtid.

Dette var jo en epoke hvor Europa gjennomlevet anselige porsjoner med krig, ødeleggelser og elendighet, stundom under despotiske eneher-skere, stundom med lovløse tilstander ispedd blodige revolusjoner. I dette sørgelige helhetsbildet var vel Danmark-Norge, relativt sett, et «lov-og-orden»-samfunn, hvor almuen endog hadde mulighet til å fremføre petisjoner (såkalte supplikker) til Kongen dersom hans tjenere skulle ha opptrådt urettvist?

Men Rian går også komparativt til verks, og formidler et solid tilfang av materiale for andre europeiske lands vedkommende. Og her kommer ikke Danmark-Norge særlig flatterende ut, hverken når det gjelder sensurinstittuttet spesielt eller ytringsfrihetens kår generelt. Foregangslandene i så måte – Opplysningstidens liberale avantgarde – var Nederlandene og England, men også Preussen og de mange mindre tyske fyrstedømmene opererte med en vesentlig mer generøs takhøyde enn hva Oldenburgerne tillot sine undersåtter.

I tillegg til å punktere myten om «det opplyste enevelde» legger Øystein Rian i sin fremstilling stor vekt på den religiøse dimensjon av Danmark-Norges makthaveres bruk av sensurinstittuttet og andre meningsundertrykkende verktøy. At bokens fremstilling starter i 1536 er ikke tilfeldig: Reformasjonen på norsk jord, avskaffelsen av den norske stat, fordanskningen av Norge og de danske makthaveres kamp mot katolisismens residuale, men gjenstridige elementer ble, i den gitte aktuelle kontekst, flere sider av samme sak. I det bredere internasjonale aktørmiljø stod mot-reformasjon og religionskriger på dagsordenen. At seirende parter tydde til religiøs ensretting ved bruk av brutale tvangsmidler, var imidlertid ikke noe som protestantiske herskere hadde

monopol på. Når så er sagt, synes Rians funn å dokumentere at ensrettingen skulle bli mer total og vedvarende i Danmark-Norge enn i Europa for øvrig.

Blant pavekirkens sympatisører har det i våre dager vært en tiltagende tendens til å betrakte reformasjonen i Norge som en nasjonal ulykke, hvor vi som nasjon hadde kommet bedre ut av det om vi hadde sluppet å bli påtvunget de fremmede makthavernes statsreligion. Slike kontra-faktiske spekulasjoner er sjelden særlig fruktbare. Til Rians fortjeneste må sies at han (til tross for egne åpenbare sympatier) unngår å tegne et slikt énsidig sort-hvitt-bilde.

Aktuell også i dag

Denne boken bør leses med et sideblikk til temaets stadig vedvarende aktualitet – også i våre dager. Et poeng med orwellianske konnotasjoner er hvordan de stadig mer omfattende innskrenkninger i ytringsfriheten mot slutten av 1790-tallet ble solgt inn som nærmest det motsatte, under merkelapper som «Trykkefriheds-Forordningen» o.l. Analogiene med vår egen tids Norge er mer beklemmende enn man kanskje skulle like å tro: Under foregivende av å ville gi ytringsfriheten et sterkere rettsvern vedtok vårt eget Storting for 10 år siden en revidert §100 i Grunnloven – selve ytringsfrihetsparagrafen. Den nye teksten (med tredoblet lengde) medførte gjennomgående et mer utvannet og til dels svekket ytringsfrihetsbegrep. Selve hovedbudskapet i den opprinnelige §100: «Frimodige Ytringer om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand ere Enhver tilladte» ble forsynt med følgende ominøse tilføyelse: «Der kan kun sættes slige klarlig definerede Grændser for denne Ret, hvor særlig tungtveiende Hensyn gjøre det forsvarligt holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelser». Særlig tungtveiende hensyn – smak på formuleringen, gjennom alle tider selve standardhjemmelen for all illiberal fullmakts- og unntakslovgivning...

Dette er en bok som ikke er ferdiglest ennsi ferdig fordøyet i en håndvending. Verkets blotte dimensjoner (og kanskje pris?) innebærer at anmelderen nesten nøler med å rope «Løp og kjøp!» Men hvorfor ikke ønske seg den til jul? •